

De maakbaarheid van geschiedenis. Over de strijd voor memoriële gerechtigheid in België

Joachim Ben Yakoub*

Adil Charrot, Lamine Bangoura, Mehdi Bouda, Dieumerici Kanda, Mawda Shawri, Semira Adamu. Dit waren enkele van de namen om wie gerouwd werd door meer dan 15.000 mensen, gemobiliseerd voor de waardigheid van zwarte levens in het hart van Europa, in juni 2020. De verontwaardiging over de moord op George Floyd en Breonna Taylor door de Amerikaanse politie vond weerklank in Brussel. Het straatnaambordje van de 'Lloyd George Avenue' aan de rand van het Zoniënwoud, werd omgedoopt tot 'F-Lloyd George'. Woede en verontwaardiging convergeerden tegen het steeds zichtbaarder wordende dodelijke politiegeweld tijdens de COVID-19 lockdown en het nog steeds levendige structurele racisme, de negrofobie en de islamofobie in het politiekorps en in de brede maatschappij.

De mobilisatie op straat maakte niet alleen een diepgaand proces van politisering van bestaande *grassroots* antiracistische inspanningen mogelijk, maar leidde ook tot wat Norman Ajari (2020) een golf van "dekoloniaal iconoclasm" noemde. Van de koloniale settler staten van Amerika, Canada, Zuid-Afrika over Nieuw Zeeland en Australië tot in het hart van het Europees Imperialisme: protesten braken de polis in twee. De eisen voor zwarte levens werden spontaan aangevuld met een collectieve versnelling van monumentale interventies, waardoor een diepgaand maatschappelijk antagonisme zichtbaar werd voorbij de klassieke oppositie tussen links en rechts. De helden die door sommigen worden vereerd, lijken inderdaad de 'genocidair' van de anderen. Ook al eisen activisten sinds bijna een decennium de verbanning van monumenten die de overleden vorst, eigenaar en heerser van de Congo Vrijstaat vertegenwoordigen naar het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA), toch is er nog geen consensus over hun lot (Ben Yakoub & Abrassart 2014, Goddeeris 2015), noch over dat van het onvermijdelijk extractivistische en koloniale museum in Tervuren (Demart 2020). Het publieke debat lijkt te sputteren en maakt zeker niet

het volle potentieel waar van de zich ontvouwende veelzijdige wereldwijde beweging, zoals beeldend wordt gevat in de geest van 'PeoPL', de ijsinstallatie van Laura Nsengiyumva waarbij ze een replica op ware grootte van het ruitersstandbeeld van Leopold op het Troonplein in Brussel liet smelten (Clette-Gakuba et al 2020).

Het belangrijkste argument tegen monumentale interventies is de veronderstelde historische uitwissing die ze mogelijk zouden maken. Een andere regelmatige kritiek insinueert dat de betwisting van monumenten slechts symbolisch zou zijn, een bliksemafleider voor de echte problemen rond ras, klasse en gender. Het is moeilijk om voor te stellen dat een politieke eis weerlegd wordt door het simpele tegenargument dat taal een zuiver symbolische structuur is. Monumenten werken bovendien, net als beelden, niet alleen op de over-gecodeerde elementen van een afbrokkelende symbolische orde, maar ook en vooral op het imaginaire niveau, waardoor ze scherpe, maar tegelijkertijd open en dynamische containers van verschil in betekenissen en interpretaties zijn, beter uitgerust om zich aan te passen aan een snel veranderende realiteit en een steeds meer versleten woordenschat die maar al te vaak in een discursieve impasse lijkt vast te zitten. In die zin markeert de recente golf van dekoloniaal iconoclasm de laatste wending van een fundamentele paradigmaverschuiving. Zoals sinds Aimé Césaire (1950) herhaaldelijk is betoogd, is het onmogelijk om racisme te begrijpen zonder de hiermee verstrengelde geschiedenissen van slavernij en kolonialisme. Het is nu onmogelijk om op een geloofwaardige wijze racisme niet te historiseren of los te koppelen van zijn constitutieve wereldgeschiedenis van koloniale onderwerping. Zoals Angela Davis (2020) ons herinnert, vereisen deze acties een reflectie over de rol van historisch racisme, kapitalisme en heteropatriarchie in de constitutie van onze dagelijkse realiteit. Wanneer het dekoloniaal iconoclasm dieper wordt begrepen dan haar "loutere symboliek", is het onmogelijk om niet te zien hoe deze golf intiem verstrengeld is met

* Joachim Ben Yakoub is verbonden aan de MENARG en S:PAM onderzoeksgroepen van de UGent, waar hij onderzoek doet naar de esthetiek van opstanden in Tunesië en België. Hij is ook docent aan de Sint-Lucas School of Arts in Antwerpen, waar hij het onderzoeksproject "The Archives of the Tout-Monde" mee vormgeeft.

de heropleving van de eisen tot restituties (Demart & Robert 2018), maar ook nauw verweven met een hernieuwde eis tot reparaties (Abrassart & Ben Yakoub 2019, Clette-Gakuba et al 2020).

Het omverwerpen van monumenten van slavenhandelaars en koloniale overheersers leidt niet tot het uitwissen van de geschiedenis, integendeel. De voortdurende bewegingen van revolte vergemakkelijken nieuwe vormen van herdenken, door de vraag naar wat Françoise Vergès (2020) "memoriële gerechtigheid" noemt. Frantz Fanon (1961) beschouwde kolonisatie al als de fundamentele ontkenning van tijd, omdat het niet alleen zijn heerschappij oplegde aan het heden en de toekomst van de onderdrukten, maar ook het verleden van de gekoloniseerden vervormde, verminkte en vernietigde. Albert Memmi (1965) merkte later op hoe de gekoloniseerde uit het spel wordt geduwd en niet langer als een historisch subject wordt beschouwd en in deze verdrijving geobjectiveerd wordt als misplaatst lichaam. Al doende ontwikkelt zich een minderwaardigheidscomplex ten aanzien van een eigen vermeende premoderne traditie. De gekoloniseerden worden zo een volk zonder geschiedenis, buiten de tijd, of wiens tijd radicaal ontwricht is en daarom voorzichtig in de Geschiedenis moeten worden geleid.

Daarom, je wist de geschiedenis niet uit door de betwisting van koloniale standbeelden, integendeel. Je wist de geschiedenis uit door de vernietiging, accaparatie of toe-eigening van erfgoed, door diefstal van voorouderlijke rituele voorwerpen (Sarr & Savoy 2018). Je wist de geschiedenis uit door opzettelijk missies op te zetten om bezette, ontgonnen en uitgebuite gebieden te kerstenen, te beschaven, te moderniseren, te ontwikkelen en te democratiseren. Je wist de geschiedenis uit door het sociale weefsel van lokale gemeenschappen en levenswijzen actief te verpletteren en door verschillende kennissystemen actief te ontwortelen, door actief deel te nemen aan processen van epistemicide (de Sousa Santos 2015). Je wist de geschiedenis uit door je eigen nationale geschiedenis, morele en religieuze overtuigingen te onderwijzen in een zelfgeconstrueerde pedagogische infrastructuur in de gebieden die je koloniseert. Je wist de geschiedenis uit door opstanden tegen slavernij en kolonisatie uit de geschiedenis te schrijven en zo de antiekoloniale strijd het zwijgen op te leggen (Trouillot 1995). Je wist de geschiedenis uit door de raciale vervreemding en deculturalisatie die daar het gevolg van zijn. Je wist de geschiedenis verder uit door de koloniale archieven nalatig te laten van vervallen en beschimmelen (Ceuppens 2020). Uiteindelijk wis je de geschiedenis uit door het neurotisch de onschuldige beschavingsgerichte, soms revisionistische legendes die koloniale monumenten vertegenwoordigen te verdedigen, niet door ze in vraag te stellen.

De eis voor memoriële gerechtigheid brengt dus geen historische zuivering met zich mee. De betwisting van standbeelden brengt een diepe historische ruimte tot leven waarin koloniale geschiedenissen opnieuw opduiken en kunnen worden besproken en heroverwogen. Het brengt dus vergeten en actief verzwegen geschiedenissen aan het licht. Niet alleen de monumentalisering van de genocidaire verhalen van Leopold II en de betwisting ervan wordt zichtbaar (Stanard 2011), ook de rol van wijlen koning Boudewijn, generaal Storms of baron Dharis wordt opnieuw leesbaar. Bovendien verschijnen er verschillende geamputeerde maar nog steeds levendige lichaamsdelen op de scène van de geschiedenis, zoals de tand van Patrice Emery Lumumba of de schedel van Lusinga Iwa Ng'ombe. Door ons bezig te houden met memoriële gerechtigheid, wissen we de geschiedenis niet uit, maar maken we geschiedenis.

Leopold 2 must fall

Het beeld van Leopold II in Ekeren (Antwerpen), was waarschijnlijk het eerste standbeeld dat werd opgericht, maar ook het eerste dat in de geschiedenis van België ten val werd gebracht. Het beeld voor de kerk op de centrale marktplaats, gebeeldhouwd door Joseph Ducaju, toont een jonge en trotse koning in militair uniform, rechtopstaand, met een helm in de linker, en een document in de rechterhand. Het werd ingehuldigd in 1873 ter nagedachtenis aan een kort bezoek van Leopold II aan een nabijgelegen legerkamp.

Sinds 2007 werd het beeld van Leopold II meerdere malen in het rood gedompeld, de kleur van het bloed van de slachtoffers van de kolonisatie van Congo. Het districtsbestuur weigerde het beeld te verwijderen omdat het de geschiedenis zou uitwissen. In 2018 besloot ze een informatiebord te plaatsen om het monument te contextualiseren. Geformuleerd in overleg met het KMMA, benadrukt de tekst dat het beeld al werd opgericht twaalf jaar voordat Leopold II de persoonlijke controle over de Onafhankelijke Congostaat verwierf. Het verklarende bord vermeldt ook hoe de rubber- en ivoorexplotatie een daling in de demografie veroorzaakte, en eindigt met een herdenking van de slachtoffers van kolonisatie. Het beeld werd later officieel beschermd als materieel erfgoed.

Toch werd bijna een week voor de moord op George Floyd door de politie van Minneapolis de sokkel getagged met "Heil", "Congo is van ons" en een hakenkruis, het standbeeld werd versierd met SS-tekens, een ander hakenkruis op de rechterbovenarm van de koning en een tandenborstelsnorretje onder zijn neus. De regels "Handjes kappen. Diamanten rapen. De Congo is van ons." kregen publieke

aandacht en populariteit tijdens de zomer van 2018 toen twee zwarte vrouwen werden aangevallen en vernederd tijdens een concert van Kendrick Lamar op het Pukkelpopfestival. De regels komen oorspronkelijk uit een onofficieel kantinenummer dat in studentenclubs over verschillende universiteiten in Vlaanderen wordt gezongen, en die vooral conservatieve en rechtse studenten aantrekken. Dezelfde nacht werden ook een gedenksteen voor de gevallen uit de Eerste Wereldoorlog, verscheidene vuilnisbakken en een speeltuin in de buurt getagged en beschadigd. Nauwelijks waren de tags verwijderd, of het grofkorrelige zandstenen beeld werd opnieuw in rode verf gedoopt en drie dagen later in brand gestoken, waarna de gemeente besloot het naar het Middelheimmuseum over te brengen.

Het eerste Leopold II-beeld dat werd neergehaald sloot zich zo aan bij het monument van Baron Dhanis, een ander gedemonteerd bronzen koloniaal relikwie, dat in het beeldenpark van Middelheim rust. Het monument, dat oorspronkelijk in 1913 werd opgericht voor de Sint-Michielskerk in Antwerpen en werd gebeeldhouwd door Frans Joris, toont de luitenant van de *Force Publique* van Congo Vrijstaat, met een triomfantelijk geweer boven een buigende Arabier die zijn vlag neerlegt. De militaire overwinnaar van de Belgisch-Arabische oorlog houdt een beschermende hand boven een geknechte Congolese moeder en verbeeldt zo de campagnes van het koloniale leger tegen de Arabische slavenhandel in naam van de beschaving, maar verzwijgt tegelijkertijd de militaire rivaliteit met lokale Zanzibari Arabische kooplieden en sultans over de ivoor- en slavenmarkt.

Na de verovering van de drie belangrijkste Arabische burchten in Congo, verhef Dhanis Antwerpen tot een van de belangrijkste ivoorhavens en werd hij vicegouverneur van de koloniale staat. Terug in België werd hij als baron opgenomen in de adelstand en vergaarde hij zijn kapitaal in de rode rubberindustrie, en installeerde opnieuw een meedogenloos systeem van slavernij (Renton, Seddon & Zeilig 2007). Het monument dat moest aantonen hoe het "Vlaamse ras" nog steeds "een heldenras" was, werd door het stadsbestuur verplaatst om plaats te maken voor het toegenomen autoverkeer in 1954 en eindigde uiteindelijk in het Middelheimmuseum (Catherine 2006).

De symboliek van dit beeld weerklinkt ook in het monument voor de Belgische pioniers in het Brusselse Jubelpark, gebeeldhouwd door Thomas Vinçotte en ingehuldigd in 1921 ter ere van de "beschavende inspanningen" van Leopold II in Congo. De linkerzijde van het monument toont een groep Arabieren die een tot slaaf gemaakte zwarte man op de grond gooien, maar zelf onderworpen worden door een Belgische soldaat. De inscriptie luidt: "De Belgische militaire

heldenmoed verdelgt den Arabische slavendrijver." Omdat sinds de bouw van de Grote Moskee veel moslims zich beledigd voelden, werd het woord "Arabische" in de jaren tachtig officieel weggebeiteld. De inscriptie werd de laatste decennia meerdere malen opnieuw gerestaureerd en weggehaald, recent nog door twee jonge populaire extreemrechtse politici tijdens de laatste protesten in juni 2020.

Er bestaat geen twijfel over het feit dat de Arabische bezetting het Belgische kolonialisme heeft gefaciliteerd. Het Arabische imperialisme moet, net als elk ander imperialisme, krachtig worden veroordeeld (Fanon 1961). De koloniale propaganda die koloniaal racisme relateert door zich af te zetten tegen de Arabische slavenhandel, vindt echter veelvuldige hedendaagse re-iteraties als een moderne uitdrukking van wijdverspreide islamofobie (Matthys e.a. 2020). Zoals Houria Bouteldja (2020) in herinnering bracht, is het racisme, ook al is het gebaseerd op één unieke globale pijler, gecompartmentaliseerd en wordt het altijd uitgevouwen op nationale schaal op basis van specifieke groepen die buiten het rassenpact gehouden moeten worden, door het organiseren van concurrentie in plaats van het overbruggen van wat Fanon (1961) de meest corrupte koloniale verdeeldheid noemde, die tussen Wit en Zwart Afrika. Deze koloniale scheiding en heerschappijlogica functioneert nog steeds en holt mogelijke solidariteiten tussen verschillende gemeenschappen uit, waardoor het antikoloniale landschap wordt verdeeld in de strijd tegen politiegeweld en racisme (Rutazibwa 2020, Womba-Konga 2020). Deze scheidslijnen werden deels intern aangekaart tijdens verschillende publieke debatten vóór juni 2020, maar werden grotendeels overstegen doordat mensen zich op straat verenigden en tegelijkertijd gerechtigheid eisten voor Adil Charrot én Lamine Bangoura, Mehdi Bouda én Dieumerici Kanda. Mawda Shawri én Semira Adamu.

De samenvloeiing van militante energie over diepgewortelde koloniale verdeeldheid, garandeerde dat het omverwerpen van het koninklijke standbeeld in Ekeren in verschillende steden in het land zou worden herhaald. Na een nachtelijke interventie in Oudergem in Brussel werd het plaatselijke Leopoldborstbeeld neergehaald. Hoewel het stadsbestuur van Gent beter voorbereid was, werd ook het borstbeeld in het Zuidpark onder handen genomen en op de 60ste verjaardag van de Congolese onafhankelijkheid door het stadsbestuur van zijn sokkel gehaald en waarschijnlijk opgeslagen in het Museum voor Industrie, Werk en Textiel. Het stadsbestuur van Leuven volgde dit voorbeeld en verwijderde een standbeeld dat hoog in een van de torens van het stadhuis was opgesteld, maar van wiens bestaan slechts weinigen op de hoogte waren. Hasselt, Sint-Truiden, Oostende, Tervuren, Halle, Monse, niet veel steden werden

gespaard van het opstandige dekoloniale iconoclasme.

De tand van Patrice Emery Lumumba

Het grootste deel van deze iconoclastische energie was gericht op Leopold II, maar ook andere standbeelden werden esthetisch in vraag gesteld. De buste van wijlen koning Boudewijn in het park van de Sint-Michielskathedraal in Brussel werd ook beklad met rode verf. In zijn laatste toespraak op 30 juni 1960, reduceerde Boudewijn de uitgeroepen onafhankelijkheid tot het hoogtepunt van het moedige en volhardende werk van Leopold II en kaderde het als de bekroning van zijn grote beschavingswerk, waarbij hij de nadruk legde op de voordelen van de kolonisatie. De koninklijke toespraak over de verdiensten van kolonisatie werd tegengesproken door de nu historische subversieve toespraak van Patrice Emery Lumumba. Zeven maanden later werd de eerste leider van het nieuwe onafhankelijke land vermoord. Nadat de journalist Ludo De Witte (1999) de Belgische regering verantwoordelijk hield voor de moord op Lumumba, toonde een parlementaire commissie de implicatie en morele verantwoordelijkheid aan van bepaalde leden van de Belgische regering en andere Belgische vooraanstaande figuren in de omstandigheden die hadden geleid tot de fysieke neutralisatie van Lumumba (Omasombo Tshonda 2002). Boudewijn leek op de hoogte te zijn van de plannen van de Katangese separatisten om van Lumumba af te komen, maar deed niets om het tegen te houden. Er werd belastend bewijs onthuld, waaruit bleek dat hij het plan had onderschreven met aannemelijke ontkenning.

In het kielzog van de parlementaire commissie richtten activisten hun aandacht op de publieke relikwieën van het Belgische koloniale verleden (Ben Yakoub & Abrassart 2016). In 2008 stelde antropoloog Bambi Ceuppens (2008) vast dat de meeste acties rond koloniale monumenten werden uitgevoerd door witte activisten en dat er dus maar weinig Belgisch-Congolezen bij betrokken waren. Deze laatsten zouden daarentegen meer betrokken zijn bij de jaarlijkse herdenking bij de graven van hun overleden landgenoten in de Menselijke Dierentuin tijdens de Internationale Tentoonstelling van Brussel in 1897. Hierbij ziet Ceuppens echter de verborgen transcripties over het hoofd, die in de Congolese diaspora circuleerden (Scott 1990), omdat Lumumba de “eer” had als een volleerd “évolué” om een bloemenkrans neer te leggen aan de voet van het koninklijk standbeeld in het centrum van Brussel in 1955 als een teken van dankbaarheid voor het “beschavingswerk” van de koning. Toch benadrukte dit verschil voor Ceuppens de afwezigheid van een echt debat over de onvoltooide koloniale geschiedenis van België en kon het best

worden verklaard door de algemene onzichtbaarheid en afwezigheid van Congolezen in debatten over een gedeeld koloniaal verleden. Dit veranderde het laatste decennium echter fundamenteel met de drijvende kracht van kunstenaars, activisten en collectieven, zoals Decolonize Belgium, Mémoire Coloniale, Change, La Nouvelle Voix Anti-Colonial, Collectief No Name, A.C.E.D., Bamko-Cran en vele anderen. Een eerste overwinning van deze mobilisatie was de inauguratie van het Lumumbaplein. Voor de 58ste verjaardag van de onafhankelijkheid werd het ingehuldigd aan de ingang van Matongé, de Congolese wijk van Brussel. De diaspora en hun bondgenoten hebben gestreden om dit symbolische gebaar van het stadsbestuur te verkrijgen. Lumumba wordt algemeen erkend als een van de belangrijkste leiders in de strijd voor de bevrijding van Congo en van de bredere pan-Afrikaanse beweging, tot hij op 17 januari 1961 in Katanga werd vermoord, met de medeplichtigheid van de CIA, het Britse MI6 en de Belgische regering. Zoals het onvoltooide proces van dekolonisatie dat hij belichaamt, heeft Lumumba's onopgeloste erfenis een krachtige erfenis nagelaten, hij leeft voort als een niet te missen icoon in de kunsten en in de harten van velen (De Groof 2020). Zo lanceerde kunstenaar Pitcho Womba op 17 januari 2014 Konga Congolisation, een kunstenfestival rond een re-enactment van de toespraak van Lumumba in ‘*Horloge du Sud*’, dat uitgroeide tot een jaarlijkse afspraak die plaats biedt aan de multitude die haar leven opoffert in de strijd.

Naar aanleiding van een verzoek van de familie van Lumumba, bijna 60 jaar na zijn moord, en nadat het Hof van Beroep in Brussel het eindelijk als een oorlogsmisdaad heeft gekwalificeerd, onderzochten de Belgische federale openbare aanklagers of ze twee personen die verdacht werden van deelname aan de moord in staat van beschuldiging konden stellen, aangezien een tand van Lumumba door de familie van een van de verdachten is gevonden. In een brief aan koning Filip op de 60ste verjaardag van de onafhankelijkheid, vroeg zijn dochter Juliana Amato Lumumba aan de koning om zijn relikwieën in naam van de familie terug te geven aan het land van zijn voorouders.

De schedel van Lusinga Iwa Ng'ombe

Tijdens de beweging voor zwarte levens kondigde de burgemeester van Elsene aan dat de buste van generaal Emile Storms van het Meeûs-plein naar het KMMA zou verhuizen, nog voor de 60e verjaardag van de onafhankelijkheid. De aankondiging kwam als een kleine overwinning, zeker voor Calvin Soirese, die al een decennium lang actief de agenda voor memoriële gerechtigheid doorduwt - eerst als een van de stichtende leden van het collectief *Mémoire*

Coloniale, nu als verkozen vertegenwoordiger binnen het Brusselse Parlement en de Federatie Wallonië-Brussel. Ondanks het feit dat het KMMA gelijkaardige aanvragen heeft gekregen van verschillende gemeentes, is het de eerste keer dat het accepteert om een betwist koloniaal monument in ontvangst te nemen. De onderhandelingen tussen de gemeente en het KMMA hadden reeds moeten plaatsvinden, maar door een meningsverschil over wie de kosten van de verhuizing moet dragen, staat het borstbeeld er vandaag nog steeds, rechtop en trots, maar net als zijn koning, in rode verf gedompeld door activisten die niet beperkt worden door het officiële erfgoedbeleid (Mukuna 2020).

Emile Storms voerde het bevel over de 4de expeditie van de *'Association Internationale Africaine'*, een privéonderneming van koning Leopold II, die de oostkust van Afrika verkende. Net als Stanley was hij een centrale figuur in de koloniale onderneming die belast was met de uitbreiding van het grondgebied van wat de Congolese Vrijstaat zou worden. De oprichting van militaire buitenposten op het land van de Tabwa in de regio van het Tanganyika-meer, werd niet zonder verzet ontvangen en leidde tot ernstige oorlogsmisdaden die door het Belgische koloniale leger werden begaan - maar nooit werden veroordeeld - in naam van de beschaving. Lusinga Iwa N'Gombe, hoofd van het Watombwa-volk en een van de leiders van dit verzet werd tijdens een strafexpeditie onder leiding van Storms onthoofd. Maar het verzet hield vol en het fort dat Storms in Mpala had gebouwd werd in brand gestoken, waarna hij de orders kreeg om zijn koffers te pakken, terug naar België. De schedel van Lusinga en twee andere leiders, prins Mpampa en koning Malibu, werden genummerd, gelabeld en als persoonlijke oorlogstroeën naar Storms' privéhuis gebracht.

Na de dood van Storms werden ze naar het KMMA gebracht om uiteindelijk te eindigen in een kartonnen doos in het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, samen met een verzameling van bijna 700 verschillende menselijke resten. Een schedel werd niet alleen beschouwd als een oorlogstroeë, maar ook als een biologisch bewijs van raciale superioriteit in de fysieke antropologie en craniometrie (Coutenier 2005). Professor Emile Houzé vond in zijn antropometrische schedelclassificatie het bewijs van de veronderstelde inferioriteit van nauwkeurig gedefinieerde menselijke rassen, en kon uit zijn objectieve metingen bijvoorbeeld het wrede, hebzuchtige en wraakzuchtige karakter van Lusinga distilleren. Toen ze naar het KMMA werden gebracht, werden de schedels opgenomen in een collectie van anatomische antropologie, bestaande uit 289 andere schedels, maar ook bewaarde foetussen en skeletten.

Toma Muteba Luntumbue was de eerste om Storms' marmeren buste en de twijfelachtige erfenis van de openlijk herdachte generaal en leidende koloniale officier aan het licht te brengen. Voor een documentaire die de rol van het KMMA in vraag stelde, bedekte hij de buste van Storms met een bloedrode doek en stelde hij de publieke verheerlijking ervan in vraag. Twee jaar eerder had hij als gastcurator voor hedendaagse kunst voor de tentoonstelling *'Exit Congo Museum'* in het KMMA al samen met Boris Wastiau (2000) de herkomst van voorwerpen en menselijke resten in verband met de erfenis van Storms bevestigd. Het herstel van de schedel is een gevolg van een samenvloeiing van wereldwijd verspreide aandacht om de aanwezigheid van menselijke overblijfsels in een museumopslagruimte opnieuw begrijpelijk te maken (Arndt 2013). Voor zijn onderzoek naar Tabwa-kunst vroeg Allen Roberts (1985) Boris Wastiau eerst om de schedels te lokaliseren. Later heeft Maarten Coutenier (2005) zich verder verdiept in de materie voor zijn onderzoek naar de fysieke antropologie en het etnografisch museum. In zijn kunstwerk *Allers et retours* (2009) maakte Sammy Baloji de schedel van opperhoofd Lusinga, maar ook haar restitutie weer zichtbaar door de antropometrische fotografie tegen zichzelf te keren. Deze collectieve opgraving werd voortgezet door Michel Bouffiaux (2018), die de route van de drie schedels opnieuw traceerde.

Zoals Bouffiaux rapporteerde (2019), heeft Thierry Lusinga Ng'ombe in oktober 2018 ook in een brief aan de koning gevraagd om de overblijfselen van zijn vermeende voorvader terug te brengen naar Congo, zodat deze een menswaardige begrafenis kon krijgen en in vrede kon rusten, maar aan zijn eis is geen gevolg gegeven door regeringsfunctionarissen. Niettemin bereiden wetenschappers van de Universiteit van Lubumbashi een verzoek tot collectieve restitutie voor, waarbij vertegenwoordigers van de Tabwa-gemeenschap actief betrokken zijn, zodat Chief Lusinga eindelijk kan terugkeren naar de regio waar hij woonde en begraven kan worden met respect voor zijn rang, dicht bij de andere stamhoofden.

De oorlogsbuit van Storms bestond niet enkel uit drie schedels, maar ook uit diverse beelden en andere artefacten die dienst deden als trofeeën van zijn militaire verovering. Na een verblijf in een vitrine in de privéwoning van de generaal werden de beelden geschonken aan de collecties van het KMMA (Wastiau 2000). Een van de gestolen beelden stelt een voorouder van Lusinga voor, het stamhoofd Monda, de twee anderen verbeelden het Tabwa-stamhoofd Kansabala en zijn vrouw. Zelfs na de renovatie van het museum in 2019, worden sommige van deze voorwerpen, die werden bekomen ten gevolge van gewelddadige koloniale expansie, nog steeds op zaal tentoongesteld, zonder de nodige uitleg.

De recente golf van dekoloniaal iconoclasme maakte een heropleving van de vraag naar restitutie mogelijk, die voor het eerst werd uitgesproken met de daadwerkelijke accaparatie van historische erfgoedobjecten in de 19e eeuw, maar ook deel uitmaakte van het dekolonisatieproces in de jaren zestig (Van Beurden 2015). Het huidige gesprek over restituties kwam weer op gang nadat Benin in 2016 vroeg om het geroofde object dat in het *'Musée du Quai Branly'* was opgeslagen, terug te geven. Een rapport over teruggave dat Frankrijk eraan herinnerde dat 90 à 95 % van het materiële erfgoed van Afrika buiten het continent wordt bewaard, heeft de bal weer aan het rollen gebracht, ook in België (Sarr & Savoy 2018). De door het activistische collectief Bamko-Cran doorgedrukte eisen tot restitutie, wierp een nieuw licht op de reorganisatie en heropening van het KMMA en de gemonopoliseerde en geroofde culturele artefacten die het museum nog steeds bewonen. In maart 2019 stemde het Franse Brussels Parlement bijna unaniem voor een resolutie "over de teruggave van menselijke resten en culturele goederen uit de koloniale tijd" en in november 2019, tijdens de inhuldiging van het nieuw opgerichte Nationaal Museum in Kinshasa, sprak president Félix Tshisekedi zich uit voor een progressieve, georganiseerde en gecoördineerde procedure voor de teruggave van culturele goederen.

De Commissie voor Pardon, Restitutie en Reparatie

Na de nationale demonstraties voor zwarte levens in Brussel werd "Pardon" in het wit getagged op de borst van het standbeeld van Leopold II, verblind met een rode streep, maar nog steeds zittend op zijn paard op het Troonplein. Het woord "Reparatie" werd in het rood aangebracht op de achterkant van de sokkel van het beschadigde Boudewijn-borstbeeld voor de kathedraal. Later, op de 60ste verjaardag van de Congolese onafhankelijkheid, sprak Koning Filip, de neef van de laatste koloniale vorst, in een brief aan president Tshisekedi zijn "diepe spijt" uit over de brutaliteit en de wreedheid van het pijnlijk koloniaal verleden. Een formele verontschuldiging voor de koloniale misdaden die de erkenning en compensatie van de mensonterende mishandelingen en uitbuiting uit het verleden mogelijk zou maken, werd achterwege gelaten. De monarch voegde er echter aan toe dat hij "de strijd tegen alle vormen van racisme zou voortzetten" en de "in ons Parlement begonnen bezinning op het verleden eens en voor altijd zou aanmoedigen". De Kamer van Volksvertegenwoordigers bevestigde later het voorstel om een 'Waarheids- en Verzoeningscommissie' op te richten om het koloniale verleden in Congo, Rwanda en Burundi, alsook de historische en hedendaagse impact en gevolgen ervan, te onderzoeken. Een speciale commissie krijgt de opdracht om de structurele en economische impact

van de kolonisatie onder de loep te nemen, maar ook om te kijken in hoeverre symbolische acties zoals het verwijderen of contextualiseren van koloniale beelden, het officieel aanbieden van publieke erkenning en verontschuldiging, of het bouwen van gedenktekens voor de slachtoffers van de kolonisatie een verzoenend effect kunnen hebben. Het is ook aangesteld om te voorspellen of de teruggave van gestolen erfgoed een impact kan hebben op het bestaande racisme en om te kijken naar de juridische en financiële gevolgen van het betrekken van slachtoffers van kolonisatie bij het onderzoek. In het kielzog van de eerste stappen die de stadsbesturen van Gent en Leuven hebben gezet in het kader van dekolonisatie, heeft de Brusselse Staatssecretaris voor Erfgoed en Stedenbouw ook een oproep gedaan voor een speciale werkgroep over de aanwezigheid van koloniale symbolen in de openbare ruimte. De werkgroep krijgt een mandaat van één jaar om te werken aan een actieplan op korte en lange termijn voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het actieplan zal uiteindelijk dienst doen als voorstel voor mogelijke veranderingen in straatnamen, contextualisering van publieke koloniale symbolen, maar ook de restitutie van menselijke resten. Het werd ook gemandateerd om advies te geven over de wenselijkheid van een gedenkteken voor dekolonisatie.

Zoals Olivia Rutazibwa ons waarschuwt in haar brief waar ze de uitnodiging om deel uit te maken van de nationale expertgroep weigert, riskeren deze commissies een louter "kosmetische operatie" te worden "ten dienste van de status-quo" die de "logica van de Witte Wereld" in stand houdt in plaats van deze te dekoloniseren. Er bestaat inderdaad een lange traditie van commissionering van politieke problemen om een consensus te bereiken of om ze te ontmantelen en te verdelen (Clette-Gakuba et al. 2020). Vanaf het moment dat revoltes worden geïncorporeerd en vertaald in nieuwe officiële politieke organen, zoals deskundigengroepen, werkgroepen of commissies, dreigt de historische ruimte die werd geopend door de strijd voor memoriële gerechtigheid snel in te storten. Nieuwe inzichten, nieuwe collectieve constellaties en solidariteiten kunnen uit het politieke spel worden geweerd. Zoals Angela Davis (2020) in herinnering bracht, openen iconoclastische revoltes mogelijkheden om te eisen dat bestaande instellingen worden afgeschaft en fundamenteel worden heroverwogen en nieuwe instellingen worden gecreëerd die op nieuwe, inclusieve manieren in de algemene behoeften kunnen voorzien. Grassroots organisaties die zich buiten deze nieuw opgerichte officiële politieke structuren bevinden, zullen van vitaal belang blijven. Naast de koloniale archieven zouden ook archieven van internationale solidariteit en antikoloniale strijd opgegraven kunnen worden, die de Pan-Afrikaanse en Pan-Arabische strijd tegen het kolonialisme en het imperialisme met elkaar verbinden om de

noodzakelijke solidariteit in de hedendaagse revoltes voor memoriële gerechtigheid te inspireren.

De golf van dekoloniaal iconoclasmie die de opstanden voor zwarte levens en tegen politiegeweld vergezelt, kan niet worden gereduceerd tot louter symbolische interventies. Meer dan een bliksemafleider, kan het worden opgevat als een productieve denkbeeldige structuur van zien, voelen en weten die de werkelijke problemen die op het spel staan begrijpelijk maakt vanuit een historisch perspectief, voorbij de discursieve impasse die de noodzakelijke debatten over racisme, negrofobie en islamofobie lijkt te blokkeren. Het luidt een fundamentele paradigmaverschuiving in, waardoor het overbodig wordt om over racisme te praten zonder zijn verstrengelde geschiedenissen van slavernij en kolonialisme, waardoor er ruimte ontstaat voor de heropleving van de eis tot restituties en reparaties. Het omverwerpen van standbeelden van koloniale heersers, slavenhandelaren, militaire generaals en luitenanten betekent niet dat de geschiedenis wordt gewist. Integendeel, het maakt nieuwe vormen van herdenking mogelijk doorheen een heldere eis tot memoriële gerechtigheid. Het articuleert de geschiedenis opnieuw van onderuit, door verzwegen verledens opnieuw begrijpelijk en zichtbaar te maken en laat bijna gewiste, maar resistente manieren van weten en in-de-wereld-zijn opnieuw opduiken. Het onthult de koloniale erfenissen, de genocides en de misdaden tegen de menselijkheid die zich verstoppen achter de revisionistische legendes die gerepresenteerd worden door koloniale monumenten. De strijd voor memoriële gerechtigheid faciliteert de opkomst van een diep historische ruimte waarin nooit vergeten geschiedenissen op passionele wijze terug bovenkomen om verder gedelibereerd en heroverwogen te worden. Door deel te nemen aan de strijd voor memoriële gerechtigheid, maken en winnen we de geschiedenis.

Bibliografie

- Abrassart, Gia & Ben Yakoub Joachim (2019) *Le temps des réparations est arrivé, également en Belgique?* 03/09/2019. CADTM. www.cadtm.org
- Ajari, Norman (2020) *La pensée décoloniale casse la République en deux*. Interview by Rachida El Azzouzi. *Mediapart*. 13/06/2020. www.mediapart.fr
- Arndt, Lotte. "Vestiges of oblivion—Sammy Baloji's works on skulls in European museum collections." *Darkmatter Journal* (2013).
- Ben Yakoub, Joachim & Abrassart, Gia (2016) *La chasse aux spectres monumentaux dans la Belgique-Congolaise*, in Sarah Demart and Gia Abrassart, eds, *Créer en postcolonie. Voix et dissidences belgo-congolaises 2010-2015, 2016*, pp 131 -140
- Bouffiaux, Michel (2018) *L'histoire que nous raconte le crâne de Lusinga*. *Paris Match Belgique*. 21/03/2018. www.parismatch.be
- Bouffiaux, Michel (2019) *Crâne de Lusinga : une première demande de restitution congolaise*. *Paris Match Belgique*. 22/02/2019. www.parismatch.be
- Catherine, Lucas (2006) *Wandelen naar Congo. Langs koloniaal erfgoed in Brussel en België*, Antwerpen: Epo.

Césaire, A. (1950 [2004]). *Discours sur le colonialisme*. Paris: *Présence africaine*

Ceuppens, Bambi (2008) *'Les monuments coloniaux: Lieux de mémoire contestés'*, *Presentation pour le CADTM (Comité pour l'Abolition des Dettes illégitimes)*, Brussel, SETCA, 27 september 2008.

Ceuppens, Lien (2020) *Verwaarlozing koloniale archieven vernietigt geschiedenis*. *Apache*. 22/06/2020 www.apache.be

Clette-Gakuba, Véronique et al. (2020) *Conditions minimales pour une décolonisation de l'espace public*. *Mediapart*. 24 JUIN 2020. <https://blogs.mediapart.fr>

Couttenier, Maarten. *Congo tentoongesteld: een geschiedenis van de Belgische antropologie en het museum van Tervuren (1882-1925)*. Acco, 2005.

Davis, Angela (2020) *Toppling of Confederate Statues Reflects Reckoning with Slavery & Historical Racism*. *Democracy Now*. 12/06/2020. www.democracynow.org

De Groof, Matthias, ed.(2020) *Lumumba in the Arts*. Leuven University Press

de Sousa Santos, B. (2015). *Epistemologies of the South: Justice against epistemicide*. Routledge.

De Witte, Ludo (1999) *De moord op Lumumba*. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck.

Demart, Sarah & Robert, Mireille-Tsheusi (ed.) (2018) *Musées coloniaux et "résitution" des trésors africains*. *Dossier Special Bamko-Cran*. www.bamko.org/post-colonial

Demart, Sarah "Resisting extraction politics: Afro-Belgian claims, women activism, and the Royal Museum for Central Africa" in Margareta von Oswald and Jonas Tinius, *Across Anthropology: Troubling Colonial Legacies, Museums, and the Curatorial* (Leuven: Leuven University Press, 2020).

Goddeeris, Idesbald. "Colonial Streets and Statues: Postcolonial Belgium in the public space." *Postcolonial Studies* 18.4 (2015): 397-409.

Johnson, Linton Kwesi, (1984) *Making history*. London: Island Records.

Mathys, Gillian, Van Beurden Sarah, Loffman Reuben, Vanhee Hein and Goddeeris Idesbald (2020) *Gebruik historici niet als excuus in de discussie over excuses aan Congo*. *De Morgen*. 16/06/2020 www.demorgen.be

Mukuna, Olivier (2020) *Storms: du non-débat au coup de com*. 30/05/2020. www.oliviermukuna.canalblog.com

Omasombo Tshonda, Jean. 2002. *Commission Lumumba: Difficile regard sur un passe: Association Belge des Africanistes*. *Forum* 22(March):10-13

Renton, David, David Seddon, and Leo Zeilig. *The Congo: plunder and resistance*. Zed Books, 2007.

Roberts, Allen F. (2013) *A Dance of Assassins: Performing Early Colonial Hegemony in the Congo*. Indiana University Press, 2013.

Roberts, F. Allen & Evan M. Maurer (1985). *Tabwa: The Rising of a New Moon, a Century of Tabwa Art*. Univ of Michigan Museum of Art, 1985

Rutazibwa, Olivia (2020) "Congo" *Commissie – why I will not participate in the expert group*. *Wordpress Olivia U. Rutazibwa*. 21/06/2020 www.oliviarutazibwa.wordpress.com

Sarr, Felwine, and Bénédicte Savoy. *Restituer le patrimoine africain*. Philippe Rey, 2018.

Stanard, Matthew (2011) "King Leopold's Bust: A Story of Monuments, Culture, and Memory in Colonial Europe." *Journal of Colonialism and Colonial History* 12.2 (2011).

Trouillot, Michel-Rolph. *Silencing the past: Power and the production of history*. Beacon Press, 1995.

Van Beurden, Sarah. "The art of (re) possession: heritage and the cultural politics of Congo's decolonization." *The Journal of African History* 56.1 (2015): 143-164.

Wastiau, Boris. (2000) *Exit Congo Museum*. *Musée Royal de l'Afrique Centrale, Tervuren*

Womba-Konga, Pitcho (2020) *Carte Noire, Jaune, Rouge*. Facebook. 06/06/2020. www.facebook.com